

*Tatiana Sinielnikova,
PhD (Candidate of Psychological Sciences), Acting Associate Professor,
Department of Theory and Methods of Practical Psychology,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky,
4, Fontanska doroha Str., Odesa, Ukraine*

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF SELECTING COPING-STRATEGIES IN PREADULT AGE

The article deals with the problem of selecting coping-strategies in preadult age. This issue is extremely topical in our unquiet time which requires individual's mastering strategies for resolving problematic, crisis, and at times extreme situations. The problem of teaching young people to find effective ways out of complicated life experiences is pressing nowadays. For particularly in preadult age problems of moral, existential, professional character, development of self analysis substantially influence emergence, process and experiencing complicated stressful situations by an individual. The article describes empirical study of psychological peculiarities of selecting coping-strategies in preadult age. It is revealed that students of different courses select different strategies of resolving problems. The majority of freshmen select such behavioral strategies as "search for social support" and "avoidance of problems". As it turned out, they frequently choose escaping from a problem in order to avoid conflicts with parents and not to be punished. This may indicate their insufficient motivation in sustaining relationships with people around them. Sophomores have a tendency towards decrease in search for social support, however, they still tend to avoid problem. A third of sophomores has low self-esteem and in stressful situation rely more on friends. On the third and fourth courses a tendency is traced towards wider selection of problem solving strategies. The number of students who in stressful situations search for social support and avoid problems significantly decreases. Fifth-year students tend to turn to general values, for example, family. In many cases they search for social support but, compared to first-year students, on the fifth course social support is preferred to be obtained not from their parents but their own partners and beloved. The prospects of study in this problem are seen in developing a psychoprophylactic training aimed at coping-prevention and exercising effective coping-strategies. This training can be implemented in the work of social and psychological services of universities and recreational facilities.

Keywords: coping-strategies, coping-prevention, psychological peculiarities of selecting coping-strategies, preadult age.

Рецензент: доктор психологічних наук, професор О. Я. Чебикін

Подано до редакції 30.01.2015

УДК: 167/168+159.947.23

*Тетяна Юрїївна Ушакова,
здобувач кафедри загальної та диференціальної психології,
практичний психолог психологічної служби,
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна*

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті наведено результати дослідження та узагальнення існуючих теоретичних підходів стосовно компонентної структури відповідальності. На основі теоретико-методологічного аналізу літератури запропоновано семикомпонентну структуру відповідальності, яку складають: емоційний, поведінковий, вольовий, нормативний, когнітивний, мотиваційний та ціннісно-смісловий компоненти. У роботі надано психологічний зміст кожного з показників, окреслено подальші напрямки вивчення зазначеного феномену.

Ключові слова: відповідальність, структура відповідальності, мотиви відповідальної поведінки, компоненти відповідальності.

У повсякденному житті, ми дуже часто зіштовхуємося із проявом відповідальної поведінки. На роботі, навчанні, на вулиці, вдома, людина завжди несе відповідальність, часто навіть не замислюючись над цим. Безвідповідальність може мати не такий однозначний характер. Наприклад, за важкістю наслідків безвідпо-

відальності не можна порівняти неввивчений урок та вчинок, що може коштувати людині життя. Тому абсолютно природним є те, що тематика відповідальності цікавила людство здавна. Перші відомості знаходимо ще в працях, які дійшли до нас зі стародавніх часів та переважно мають суто філософський харак-

тер. Такий нахил у розгляді цього феномену подекуди зберігається і досі, про це в своїх працях наголошує Д. О. Леонтьєв, котрий підкреслює публіцистичність більшості робіт стосовно відповідальності [6]. Тож і нині актуальним залишається питання достатньої наукової систематизації відомостей щодо феномену відповідальності, розмежування його проявів та виявлення інших характеристик людини, об'єднання розрізнених відомостей щодо компонентного складу.

Метою статті є дослідження теоретико-методологічних підходів до структури відповідальності. У ході роботи, було встановлено наступні завдання: 1) теоретично проаналізувати відомості щодо структури відповідальності; 2) систематизувати положення та визначити відмінності в розглянутих підходах; 3) на основі теоретико-методологічного аналізу запропонувати узагальнену структуру відповідальності. Зважаючи на велику кількість наукових досліджень стосовно відповідальності та її структури, що відображенні в філософському й педагогічному напрямках, для більш повного розгляду особливостей структурної будови, вважали доцільним дослідити її не тільки з психологічної точки зору, але й звернутись до філософських та педагогічних надбань стосовно цього питання.

Так доктор філософських наук О. І. Ореховський у своїй статті розглядає структуру відповідальності, включаючи такі змістовні елементи: суб'єкт відповідальності (хто відповідає); інстанція і міра відповідальності (перед ким суб'єкт відповідальний і яка міра його відповідальності); об'єктивне підґрунтя відповідальності [7]. Подібна структура зустрічається й у психологічних дослідженнях В. Г. Сахарової, котра розглядає чотирьохкомпонентну структуру відповідальності, що складається зі суб'єкта відповідальності (той, хто відповідає), інстанції (перед ким відповідає), об'єкта відповідальності (за що відповідає) і санкції (міру відповідальності і вплив – як відповідаємо) [10, С. 16].

Т. М. Сидорова в структурі соціальної відповідальності окрім когнітивного, мотиваційного й поведінкового компонентів виділяє зовнішню і внутрішню структуру. Виділена нею зовнішня структура подібна до структури, наданої В. Г. Сахаровою, відмінність полягає у відсутності компоненту «санкції» в структурі Т. М. Сидорової. Внутрішня структура включає: правильне розуміння людиною соціальних норм (правових і моральних), передбачення наслідків своєї діяльності; відповідальну мотивацію (систематичне виконання своїх обов'язків, доведення дорученої справи до кінця та ін.) [8, С.20]. Більш специфічні, видові структурні особливості відповідальності встановлено О. Ю. Хартман – виділялись когнітивний, мотиваційний та поведінковий компоненти виходячи зі специфіки батьківської відповідальності [12].

Схожа компонентна структура виділена М. В. Савчиним. Водночас наявні певні структурні переконання. Мова йде про мотиваційний компо-

нент, трансформований в емоційно-мотиваційний із характерними ситуаційно-динамічними та субстанційними спонуканнями відповідальної поведінки, переживаннями особистості, що їх опосередковують і супроводжують, присутні також особливості саморегуляції мотивації [9, С.246].

У монографії А. Ф. Гулевскої, В. П. Максимова було запропоновано структуру соціальної відповідальності, яка подібна до раніше описаних, відмінність полягає лише в трактуванні поведінкового прояву відповідальності, що визначається як діяльнісний компонент, який реалізується в готовності студента здійснювати усвідомлений вибір лінії поведінки, приймати рішення, оцінювати їхні наслідки, визначити обмеження в поведінці на основі сформованого світогляду і розвиненої самосвідомості [4]. Ідентичні погляди щодо структури відповідальності знаходимо в роботах І. О. Гладішевої [3].

У структурі відповідальності, запропонованої О. П. Басовою, С. М. Васильєвою, Г. Ковальновою раніше розглянута структура доповнюється вольовим компонентом, що визначається, як система вчинків й переконань до здійснення свідомої регуляції власної діяльності. О. П. Басова вдало, на наш погляд, досліджує компоненти структури відповідальності у поєднанні з її функціями, результатами функціонування, емпіричними та кількісними показниками [2, С. 35]. Варто відзначити подібність структур виділених Л. І. Дементій та М. В. Борцовою, що виділяють когнітивний, емоційний, результативний (поведінково-результативний) компоненти [1, 5].

У структурі В. П. Прядеїна, також розглядається: когнітивний, емоційний, мотиваційний компоненти й долучаються регулятивний, динамічний та результативний. Крім того, кожен із компонентів поділяється за показниками. Динамічний компонент розглядається в ергічності та аергічності. Так, динамічна ергічність проявляється у самостійному виконанні важких та відповідальних дій. Динамічна аергічність – у відмові від виконання відповідальних завдань, пасивності. Емоційний компонент виражений в параметрах стеничності – позитивних емоціях при виконанні відповідальних дій, та астенічності – негативних емоціях при прийнятті відповідальності. Регулятивний компонент має показники інтернальності та екстернальності суб'єкта. Регулятивна інтернальність виражається у самокритичності й незалежності при виконанні відповідальних дій, у здатності особи брати на себе відповідальність. Регулятивна екстернальність характеризується перекладанням відповідальності на обставини та інших людей. Мотиваційний компонент розглядається з позиції соціоцентричності та егоцентричності. Соціоцентрична мотивація, у свою чергу, реалізується у виконанні відповідних дій через бажання бути серед людей, займати своє місце в колективі. Егоцентрична мотивація проявляється в бажанні привернути до себе увагу, уникнути особистих труднощів, отримати винагороду. Когнітивний аспект виражений із позицій

осмислення та обізнаності. Когнітивне осмислення формує розуміння самої суті відповідальності. Когнітивна обізнаність характеризується поверхневим розумінням відповідальності. Результативний компонент розглядається з позицій предметної та суб'єктної сфер. Результативна предметність пов'язана з результативністю суб'єкта у виконанні групових дій, її проявом є суспільно значущий результат. Суб'єктна результативність взаємозалежна з виконанням відповідальних вчинків у зв'язку з власною необхідністю, благополуччям [8].

Цікавим є розгляд структури відповідальності як елемента індивідуально-моральної свідомості, запропонований С. В. Бондаревською. На її думку, відповідальність містить три компоненти: нормативний (моральні (нормативні) знання, моральні поняття, принципи, ідеї); оціночний (оцінка і самооцінка, ідейне усвідомлення, оціночні критерії, використані особистістю в практичній діяльності); регулятивний (моральні почуття, відношення, переконання, регулювання поведінки людини) [2, С. 25].

Звичайно, значна кількість наявних поглядів на структуру відповідальності унеможливило висвітлення абсолютно всіх підходів стосовно цього питання, але найбільш розповсюджені та сутнісні погляди були наведені.

Систематизуючи їх, можна побачити, що більшість вчених у структурі відповідальності виділяють когнітивний та мотиваційний компоненти. Розглядаючи поведінкові прояви відповідальності, думка вчених розділилась. Хтось виділяє саме поведінковий компонент (Т. М. Сидорова, М. В. Савчин, О. Ю. Хатман), деякі - діяльнісний (С. М. Васильєв, І. О. Гладішева, А. Ф. Гулевська, Г. Ковальова, В. П. Максимов), зустрічається також поведінково-результативний (М. В. Борцова, Л. І. Дементій) динамічний і результативний компоненти (В. П. Прядеїн). Емоційний компонент виділений в роботах (М. В. Борцова, Л. І. Дементій, В. П. Прядеїн) у М. В. Савчина цей компонент визначено як емоційно-мотиваційний. Вольовий виділено в дослідженнях О. П. Басової, С. М. Васильєва, Г. Ковальнової. Регулятивний компонент наявний в роботах С. В. Бондаревської, В. П. Прядеїна. Також в дослідженнях зустрічається виділення суб'єкта й інстанції відповідальності (О. І. Ореховський, В. Г. Сахарова, Т. М. Сидорова) та об'єкта відповідальності (В. Г. Сахарова, Т. М. Сидорова). Були виділені компоненти, що знайшли своє відображення лише в одній структурі, це: об'єктивне підґрунтя відповідальності (О. І. Ореховський), санкції (В. Г. Сахарова), внутрішня і зовнішня структура (Т. М. Сидорова).

На попередньому етапі роботи, розглядаючи структуру відповідальності і спираючись на дослідження (М. В. Борцова, Л. І. Дементій, В. П. Прядеїн, В. М. Савчин, В. Г. Сахарова та інших), нами розглядалась структура відповідальності, що містить такі

компоненти: динамічний (прояв відповідальності в життєдіяльності), емоційний (емоційні переживання, що супроводжують відповідальні дії), регулятивний (саморегуляція, самоконтроль), мотиваційний (мотивація егоцентрична чи соціоцентрична), когнітивний (рівень розуміння, осмислення відповідальних дій), результативний (наявність результату відповідального вчинку), моральний (власні моральні норми, що спонукають до відповідальності), нормативний (норми суспільства, що спонукають до відповідальності) [11].

Наразі, у результаті власних емпіричних досліджень та розширення теоретико-методологічного аналізу наукових надбань інших вчених, вважаємо за доцільне розглядати структуру відповідальності, що включає: поведінковий, емоційний, вольовий, нормативний, когнітивний, мотиваційний і ціннісно-смысловий компоненти. Досліджувана структура містить як схожі, так і відмінні риси з уже існуючими поглядами на компонентний склад феномену відповідальності. Насамперед, вважаємо за необхідне розмежування нормативного та ціннісно-смыслового компонентів. У роботах вчених (С. В. Бондаревська, Л. Кольберг, Д. О. Леонтьєв, М. В. Савчин, В. Франкл, Ш. Шварц та ін.) відзначається важливість дослідження ціннісних орієнтацій, моральних та нормативних роздумів, смысловитих орієнтирів, їх роль у прийнятті відповідальності. Попри це, зазначені аспекти не виділяються в самій структурі відповідальності. Зазвичай питання моралі та сенсу життя відносяться до мотиваційного, когнітивного компонентів чи елементів виховання. На нашу думку, більш детальне дослідження потребує виділення цих складових у самій структурі феномену відповідальності. Нормативний компонент включає в себе прагнення людини дотримуватись норм, прийнятих у соціумі, законів тощо. Цей компонент віддзеркалює нормативні переконання стосовно відповідальності, що склалися у людини під впливом норм суспільства. При цьому, ці переконання можуть як співпадати із ціннісно-смыисловою сферою особистості, так і ні. Яскравим прикладом цього є дитячий вік, коли дитина вже має певні переконання стосовно того, як треба чинити, але при цьому в неї ще не сформовані власні стійкі ціннісні орієнтації. Батьки, вчителі, дорослі намагаються виховати дитину відповідальним, чесним громадянином, гарною людиною допомагаючи їй засвоювати певні соціальні норми – саме в цей час формується нормативний компонент. У подальшому з розвитком ціннісної сфери особистості та із формуванням уявлень стосовно сенсу свого життя відбувається зміна співвідношення між переконаннями, що набуваються та власними. Зазвичай людина інтеріоризує нормативні переконання, сприймаючи їх як свої власні і вони лише набувають індивідуально-ціннісного забарвлення. Водночас наявні випадки відмінностей між нормами, що продиктовані суспільством та власними ціннісними орієнтирами. При цьому, зовні людина може демонструвати відповідальну поведінку,

буде виконувати норми, властиві суспільству та попри це у неї будуть відсутні внутрішні цінності та смисли, що підтримували б такі вчинки. Тобто відповідальність зводиться більшою мірою до обов'язку та відповіді на вимоги суспільства, високою залишається ймовірність абсолютно протилежної поведінки у випадку відсутності зовнішнього спостерігача (інших людей, соціуму та ін.). Саме ціннісно-смысловий компонент розкриває внутрішні переконання людини, її моральні цінності, сенс життя особисте ставлення до прийняття відповідальності тощо. Тобто нормативний компонент віддзеркалює прийняття відповідальності з позиції зовнішнього впливу суспільства, через бажання і необхідність дотримуватись норм, що є загальноприйнятими. Ціннісно-смысловий компонент, у свою чергу, віддзеркалює внутрішній вплив власних цінностей, переконань, що сформовані у людини на відповідальну поведінку. Зважаючи на те, що прояв бажання слідувати нормам і власним переконанням, може виступати і чудовим мотиваційним фактором, вони знайшли своє відтворення і в мотиваційному компоненті. Кожен із нас керується певними мотивами при здійсненні своїх вчинків і хоча відповідальність зазвичай викликає у нас почуття надійності, безкорисності, насправді не завжди в основу відповідальної поведінки покладено щирий намір.

Зважаючи на науковий доробок вчених, що досліджували мотиваційну сферу особистості, видається доцільним в подальшому зосередитись також на вивченні мотивів відповідальної поведінки. Помилково вважати, що особистість керується лише одним із типів мотивів, вагомою є також ситуативна складова, адаптація до нових умов, намагання задовольнити власні потреби тощо. При цьому, досліджуючи мотиви відповідальної поведінки, варто орієнтуватись на домінуючий мотив особистості (наприклад, якщо уявити, що домінуючий мотив лікаря – егоїстичний, виникає велике питання, наскільки він буде відповідальним відносно пацієнта, від котрого не отримує жодної користі). Крім того, не слід забувати про індивідуальну варіативність відповідальності (наприклад, людина може бути відповідальною на роботі, а вдома не бажає брати на себе тягар відповідальності і навпаки). Отже, мотиваційні аспекти відповідальності і досі залишаються актуальними і цікавими для дослідження.

Таким чином, проведена робота дозволяє дійти наступних висновків.

1. Відповідальність становить складно організоване, цілісне психологічне явище, що виявляється в усвідомленні та контролі здійснюваних вчинків (а також їх причин та наслідків), що стосуються як власного життя, так і інших людей, світу в цілому.

2. Узагальнення та аналіз відомостей з проблематики відповідальності, попередні власні емпіричні до-

слідження дозволили виділити семикомпонентну структуру відповідальності, яку складають: емоційний, поведінковий, вольовий, нормативний, когнітивний, мотиваційний та ціннісно-смысловий компоненти. Саме така сукупність компонентів у своїй єдності дозволяє досить повно відобразити якісні індивідуально-психологічні особливості відповідальності особистості, а отже й властивого їй відповідального вчинку та поведінки. Водночас важливим є елемент нерівнозначності, ймовірної підпорядкованості виділених структурних компонентів, що потребує подальшого емпіричного дослідження.

3. Встановлено, що поведінковий компонент відображає сукупність поведінкових проявів показників відповідальності (обов'язковості, ініціативності, цілеспрямованості, старанності та інше), що виражаються в свідомому і добровільному прийнятті відповідальності. Емоційний – сукупність емоційних проявів, які виникають в разі прийняття відповідальності, емоційне ставлення до своїх обов'язків, вчинків. Вольовий – здатність свідомо регулювати свою діяльність змусити за необхідності взяти на себе необхідну відповідальність. Ціннісно-смысловий компонент проявляється в сукупності ціннісних орієнтацій особистості, її переконань стосовно своїх вчинків, сенсу власного життя, моральних норм, що сформувались в особистості і визнаються нею як власні переконання і впливають на її поведінку. При цьому прийняття відповідальності виступає не як необхідність, а як добровільне спонукання внутрішніми особистими переконаннями. Когнітивний компонент передбачає усвідомлення і осмислення ситуації, усвідомлене і обмірковане прийняття відповідальності та передбачення важливості свого вчинку, осмислене ставлення до сутності відповідальності. Нормативний – усвідомлення і дотримання норм суспільної поведінки, законів як вимушеної необхідності, що продиктована вимогами, сформованими в суспільстві і регулюють межі відповідальності. Цей компонент віддзеркалює нормативні переконання стосовно відповідальності, що склалися в людини під впливом існуючих норм суспільства. Мотиваційний компонент відображає сукупність комплексу мотивів, які сприяють прояву відповідальності в діяльності людини.

4. Значущим у розумінні сутності відповідальності особистості, її розмежування з безвідповідальністю та іншими, близькими за виявленням формами поведінки, є мотиваційна сфера людини, тому актуальним є більш глибоке вивчення мотивів відповідальності. Зважаючи на виділену компонентну структуру, одним із перспективних напрямків дослідження є розробка відповідного психодіагностичного інструментарію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борцова М. В. Факторы становления начальных форм ответственности личности: теоретический аспект: [моногр.] / Мирослава Владимировна Борцова. – Славянск-на-Кубани: СГПИ, 2007. – 125 с.

2. Васильев С. Н. Формирование социальной ответственности у курсантов военного вуза: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Васильев Сергей Николаевич. – Кострома, 2006. – 214 с.

3. Гладышева И. А. Педагогические условия воспитания социальной ответственности у студентов негосударственного вуза: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Гладышева Ирина Александровна – Кострома, 2006. – 227 с.

4. Гулевская А. Ф., Максимов В. П. Педагогические условия формирования социальной ответственности студентов экономических специальностей: [моногр.] / А. Ф. Гулевская, В. П. Максимов. – Южно-Сахалинск: СахГУ, 2012. – 208 с.

5. Дементий Л. И. Ответственность личности как свойство субъекта жизнедеятельности: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / Л. И. Дементий. – М., 2005. – 45 с.

6. Леонтьев Д. А. Очерк психологии личности / Дмитрий Алексеевич Леонтьев. – М.: Смысл, 1993. – 43 с.

REFERENCES

1. Bortsova, M. V. (2007). *Faktory stanovleniya nachalnykh form otvetstvennosti lichnosti: teoreticheskiy aspekt [Factors of formation of early forms of personal responsibility: theoretical aspect]*. Slavyansk-on-Kuban: SGPI [in Russian].

2. Vasilev, S. N. (2006). *Formirovaniye sotsialnoy otvetstvennosti u kursantov voennogo vuza [Formation of social responsibility of cadets of military higher educational institution]*. Candidate's thesis. Kostroma: GOU VPO [in Russian].

3. Gladysheva, I. A. (2006). *Pedagogicheskie usloviya vospitaniya sotsialnoy otvetstvennosti u studentov negosudarstvennogo vuza [Pedagogical conditions of social responsibility education in private university students]*. Candidate's thesis. Kostroma: GOU VPO [in Russian].

4. Gulevskaya, A. F. & Maksimov, V. P. (2012). *Pedagogicheskie usloviya formirovaniya sotsialnoy otvetstvennosti studentov ekonomicheskikh spetsialnostey [Pedagogical conditions of social responsibility formation in students-economics]*. Yuzhno-Sakhalinsk: SakhGU [in Russian].

5. Dementiy, L. I. (2005). *Otvetstvennost lichnosti kak svoystvo subyekta zhiznedeiatelnosti [Personal responsibility as a property of the subject of living]*. Extended abstract of doctor's thesis. Moscow: REA [in Russian].

6. Leontyev, D. A. (1993). *Ocherk psikhologii lichnosti [Essay on personality psychology]*. Moscow: Smysl [in Russian].

7. Ореховский А. И. Ответственность: аксиологическое основание [Электронный ресурс] / А. И. Ореховский. : Режим доступа: http://vestnik.sibsutis.ru/uploads/1340077060_5954.pdf

8. Прядеин В. П. Ответственность как системное качество личности / Валерий Павлович Прядеин. – Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т, 2001. – 209 с.

9. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки: [моногр.] / Мирослав Васильович Савчин. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. – 280 с.

10. Сахарова В. Г. Ответственность как личностный фактор и возможности её диагностики: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Сахарова Вера Гавриловна. – Хабаровск, 2003. – 184 с.

11. Ушакова Т. Ю. Психологічна структура відповідальності особистості / Т. Ю. Ушакова // Актуальні проблеми практичної психології: збірн. наук. праць Міжнар. наук. – практик. заочн. конф. молодих учених та студентів (18 квітня 2014 року, м. Одеса). – Одеса, 2014. – С.188 – 192

12. Хартман О. Ю. Психологічні чинники становлення відповідальності батьків за розвиток дитини дошкільного віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. Ю. Хартман – Харків, 2010. – 20 с.

7. Orekhovskiy, A. I. (2012). *Otvetstvennost: aksiologicheskoe osnovanie [Responsibility: axiological reason]*. Retrieved from: http://vestnik.sibsutis.ru/uploads/1340077060_5954.pdf [in Russian].

8. Pryadein, V. P. (2001). *Otvetstvennost kak sistemnoe kachestvo lichnosti [Responsibility as a systemic personality features]*. Yekaterinburg: Uralskiy gosudarstvennyi pedagogicheskiy universitet [in Russian].

9. Savchyn, M. V. (2008). *Psykhohohiia vidpovidalnoi povedinki [Psychology of responsible behaviour]*. Ivano-Frankivsk: Misto NV [in Ukrainian].

10. Sakharova, V. G. (2003). *Otvetstvennost kak lichnostnyy faktor i vozmozhnosti ee diagnostiki [Responsibility as a personal factor and the possibility of its diagnosis]*. Candidate's thesis. Khabarovsk [in Russian].

11. Ushakova, T. Yu. (2014). *Psykhohohichna struktura vidpovidalnosti osobystosti [Psychological structure of personal responsibility]*. *Aktualni problemy praktychnoi psikhologii – Topical problems of experimental psychology: Proceedings of the International Research and Practical Distance Conference* (pp.188 – 192). Odesa: Feniks [in Ukrainian].

12. Khartman, O. Yu. (2010). *Psykhohohichni chynnyky stanovlennia vidpovidalnosti batkiv za rozvytok dytyny doshkilnogo viku [Psychological factors of parental responsibility for the development of a pre-school child]*. Extended abstract of doctor's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].

Татьяна Юрьевна Ушакова,
соискатель кафедры общей и дифференциальной психологии,
практический психолог психологической службы,
Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского,
ул. Старопортофранковская, 26, г. Одесса, Украина

СТРУКТУРНЫЕ КОМПОНЕНТЫ ОТВЕТСТВЕННОСТИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

В работе рассматривается ответственность как целостное, сложно организованное психологическое явление, проявляющееся в осознании и контроле над совершаемыми поступками (а также их причинами и последствиями), касающимися как собственной жизни, так и жизни других людей и мира в целом. В статье обобщены существующие теоретико-методологические подходы к пониманию сущности и компонентной структуры ответственности с позиций разных научных направлений. На основе систематизации существующих взглядов относительно структуры ответственности были выявлены как различия, так и сходства в трактовке сущностных компонентов ответственности. В результате проведенного анализа была выделена структура ответственности, состоящая из семи компонентов: эмоционального, поведенческого, волевого, нормативного, когнитивного, мотивационного и ценностно-смыслового. Именно такая совокупность выделенных компонентов в своем единстве позволяет достаточно полно отражать качественные индивидуально-психологические особенности ответственности личности, а, следовательно, и присущие ей ответственные поступки и поведение. В то же время, важным является элемент неравнозначности, вероятной соподчиненности выделенных структурных компонентов, что требует дальнейшего теоретического и эмпирического исследования. Особое внимание отведено целесообразности разграничения ценностно-смыслового и нормативного компонентов. Нормативный компонент включает в себя стремление человека следовать нормам, стандартам, принятым в социуме, соблюдать законы. Этот компонент отражает совокупность убеждений относительно ответственности, сложившуюся у человека под влиянием существующих норм общества. В свою очередь, ценностно-смысловой компонент раскрывает внутренние убеждения человека, его нравственные ценности, смысл жизни, личное отношение к принятию ответственности. В статье подчеркивается важность изучения данного аспекта, так как человек может следовать нормам ответственного поведения принятым в обществе и, несмотря на это, не иметь внутренних ценностей, поддерживающих эти поступки. В этом случае ответственность сводится по большому счету к долгу и ответу на требования общества. Учитывая то, что в повседневной жизни человек может руководствоваться различными мотивами принятия ответственности, показана целесообразность сосредоточения на исследовании различных мотивов ответственного поступка при изучении мотивационного компонента. Очевидно, что достаточно важным является также изучение доминирующего типа мотивации, ситуационной составляющей, прочих сопутствующих характеристик ответственного поведения личности, индивидуальной вариативности ответственности. В статье также уточнены трактовки показателей и очерчены дальнейшие направления исследования данного феномена.

Ключевые слова: ответственность, структура ответственности, мотивы ответственного поведения, компоненты ответственности.

Tetiana Ushakova,
Degree-Seeking Student, Department of General and Differential Psychology,
Practical Psychologist at Psychological Centre,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky,
26, Staroportofrankivska Str., Odesa, Ukraine

STRUCTURAL COMPONENTS OF RESPONSIBILITY: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS

The theoretical and methodological analysis of responsibility is carried out in the article. Responsibility is considered as an integral and sophisticated psychological phenomenon, which is manifested in the awareness and control of one's acts (their causes and consequences) concerning one's own or other people's life and the world as a whole. The article also represents the existing theoretical and methodological approaches to understanding the essence and component structure of responsibility from the perspective of different scientific fields. Based on the systematization of views on the responsibility structure, some differences and similarities in the interpretation of its essential components have been identified. As a result of the carried out analysis, the responsibility structure was determined; it consists of emotional, behavioral, volitional, normative, cognitive, motivational, and value and semantic components. This set of components in its unity allows to reflect adequately qualitative individually psychological peculiarities of personality's responsibility and therefore responsible acts and behaviour peculiar to a personality. At the same time, the element of inequivalence and presumable hierarchy of distinguished structural components is important and requires further theoretical and empirical research. Particular attention is given to the reasonability of value and semantic and normative com-

ponents differentiation. The normative component includes human intention to follow the regulations and standards accepted in society, to observe laws. This component reflects the set of beliefs concerning responsibility formed under the influence of society norms. The value and semantic component, in its turn, reveals human inner beliefs, one's moral values, meaning of life, personal attitude towards admission of responsibility. The article emphasizes the importance of studying this aspect, since a person may follow the norms of responsible behavior accepted in a society, but still not have intrinsic values to support these actions. In this case, responsibility appears to be only debt and response to society demands. People can be guided by different motives of responsibility admission. Thus, it is very important to focus on the study of various motives of a responsible act when researching motivational component. Obviously, it is also important to study the dominant motivation type, the situational component, other related characteristics of responsible behavior, the individual variability of responsibility. The interpretation of indicators is specified and further trends for the study of this phenomenon are identified in this article.

Keywords: responsibility, structure of responsibility, motives of responsible behavior, responsibility components.

Рецензент: доктор психологічних наук, професор М. Й. Казанжи

Подано до редакції 03.02.2015